

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะโดดเด่นที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ด้วยเหตุผลสำคัญประการหนึ่งนั้น คือ เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ และยืนยันในศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้ โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีสติปัญญา มีความสามารถที่ฝึกฝนหรือพัฒนาจนสามารถหยั่งรู้สัจธรรม และพัฒนาขึ้นไปสู่การบรรลุความหลุดพ้นจากกองทุกข์ เพื่อเข้าสู่ความเป็นอิสระทางปัญญาอย่างแท้จริงด้วยตัวของมนุษย์เอง โดยไม่จำเป็นต้องหวังพึ่งเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะดลบันดาลให้มีให้เกิดขึ้น

พระพุทธศาสนายืนยันหนักแน่นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องได้รับการฝึกฝนอบรมและถ้าได้รับการฝึกฝนแล้วก็จะสามารถพัฒนาจนถึงขั้นเป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ทนฺโต เสฏฺฐ มนุสฺเสสุ” ในหมู่มนุษย์ผู้ฝึกฝนตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด^๑ ดังนั้นมนุษย์จึงมีศักยภาพสูงสุดได้ก็ด้วยการฝึก ซึ่งการฝึกฝนหมายถึงการพัฒนาตนให้มีความรู้ มีปัญญามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ คือมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาไปสู่การบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดที่ตนมุ่งหวังได้ และขณะเดียวกันถ้ามนุษย์ไม่รู้จักพัฒนาตน ไม่ฝึกฝนตนเองแล้วเป็นอยู่ด้วยโมหะ อวิชชา และมีมิจฉาทิฐิแล้วมนุษย์ก็อาจจะเป็นสัตว์ที่อันตรายที่สุดได้เช่นเดียวกัน

พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติพุทธกิจที่สำคัญต่อมวลมนุษยชาติ นั่นก็คือการประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ ในสมัยก่อนพุทธกาลนั้น แนวคิดทางศาสนาส่วนใหญ่ล้วนเกิดจากคัมภีร์พระเวททำให้ผู้คนจำนวนมากพากันฝากชีวิตจิตใจและมอบชะตากรรมของตนเองให้แก่เทพเจ้าทั้งหลาย ถือว่าเทพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้สร้างบันดาล และกำหนดชะตากรรมของมนุษย์ และมนุษย์ก็มีหน้าที่บวงสรวงอ้อนวอนขอร้องเทพเจ้าให้เมตตา ปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากโทษเคราะห์กรรมต่าง ๆ และหนึ่งในเทพเจ้าที่สำคัญนั้นก็คือ พระพรหม

ในแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ เดิมทีเดิวนั้นถือว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียว ที่เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก เป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง และเป็นหนึ่งในตรีมูรติ และยังเชื่ออีกว่าพระพรหมเป็นผู้ที่กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาโดยเขียนไว้ที่หน้าผากเมื่อเกิดมาใหม่ได้ ๖ วัน ซึ่งเรียกว่า “พรหมลิขิต”^๒

^๑ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๗๒, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^๒ จ้างงค์ ทองประเสริฐ, ศาสนาปรัชญาประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.แพรววิทยา

แนวคิดความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมอินเดียก่อให้เกิดรูปแบบการจัดระเบียบของสังคมที่สำคัญเกิดขึ้นต่อมาอันเป็นผลมาจากพระเวท คือ การแบ่งสังคมออกเป็น ๔ วรรณะ ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร จากคัมภีร์กล่าวไว้ว่าพระพรหมในฐานะพระผู้สร้างได้สร้างพราหมณ์จากพระโอษฐ์ของพระองค์ ทรงสร้างกษัตริย์จากพระพาหาของพระองค์ ทรงสร้างแพศย์จากพระโสณี และทรงสร้างศูทรจากพระบาทของพระองค์^๓

แนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทยนั้น ได้รับการสืบทอดปะปนมากับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ เพราะในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเองก็เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมพราหมณ์ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองพระองค์ก็ทรงเคยนับถือศาสนาพราหมณ์ หรือเกี่ยวข้องกับวรรณะพราหมณ์มาก่อน จึงกล่าวได้ว่าศาสนาพุทธและพราหมณ์มีอิทธิพลซึ่งกันและกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยศาสนาพราหมณ์ ได้ซึมแทรกเข้าไปในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดจนความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ ของคนในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามความเชื่อของคนในสังคมไทยต่อพระพรหมในฐานะพระผู้สร้าง ผู้ดลบันดาลสรรพสิ่งของศาสนาพราหมณ์ นั้น ดูเหมือนว่าจะได้รับความเคารพศรัทธาจากคนในสังคมไทยในฐานะพระผู้สร้างผู้ดลบันดาลให้เกิดคุณเกิดโทษต่อบุคคลได้อย่างแท้จริง การบวงสรวง อ้อนวอน การขอพึ่งบารมีขององค์พระพรหมให้ดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ยังคงปรากฏพบเห็นได้ทั่วไปของผู้คนในสังคมไทย

และหากพิจารณาถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแบบอเทวนิยม ทรงสอนว่าความสุข – ความทุกข์ ความสำเร็จ และความล้มเหลวของชีวิตขึ้นอยู่กับปฏิบัติของมนุษย์เอง เพราะคนเราจะดีจะชั่วอยู่ที่ตัวเองทำ ที่เรารู้จักกันคือเชื่อในกฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่เป็นศาสนาแห่งการอ้อนวอนหรือจะต้องมอบชะตากรรมของตนเองให้แก่ผู้ใด พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งผลในทางปฏิบัติ การที่เราจะมีความศรัทธา ความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ศรัทธาญาณสัมปยุต) พระพุทธเจ้าท่านสอนให้คิดพิจารณาได้ถ้วนถี่โดยเฉพาะความศรัทธาความเชื่อที่ดูเหมือนจะขัดและไม่สอดคล้องกัน กับแนวความคิดและหลักการของพระพุทธศาสนา (ศรัทธาญาณวิปยุต)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจและให้ความสำคัญที่จะศึกษาในประเด็นการศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่อปรัชญาแนวคิดเกี่ยวกับพระพรหม และที่สำคัญจะทำให้เกิดความเข้าใจในหลักการของพระพุทธศาสนาว่ามีหลักธรรมคำสอน ตลอดจนมีอุดมการณ์สูงสุดอย่างไร อันจะทำให้พวกเราผู้ซึ่งเป็นชาวพุทธทั้งหลายเกิดความเข้าใจ และจะได้ปรับทำที่และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ไม่มัวงายลุ่มหลงในสิ่งที่พระพุทเจ้าไม่ได้ทรงสอนให้ประพฤติปฏิบัติ เพราะไม่เห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น

^๓ พัน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘-๒๙.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์และในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา

ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์ พัฒนาการของความเชื่อคุณลักษณะ และประเภทของพรหม และการปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหมในศาสนาพราหมณ์ และศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในพระพุทธศาสนา พัฒนาการด้านความเชื่อคุณลักษณะและประเภทของพรหม การปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหมในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์พระพรหมตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๒ ขอบเขตการวิจัยด้านเอกสาร

๑) แหล่งปฐมภูมิ (Primary Source) เน้นศึกษาข้อมูลพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) แหล่งทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำราวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

พระพรหม หมายถึง พระเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง มีฐานะเป็นสิ่งสูงสุด ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ศาสนาที่มีความเชื่อว่าเทพเจ้าสูงสุดมีอยู่ ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีต้นกำเนิดที่ประเทศอินเดีย และต่อมาเปลี่ยนเป็นศาสนาฮินดู

การวิเคราะห์ หมายถึง การแยกแยะทางความคิดของเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งกำหนดจากการปฐมสังคายนา โดยยึดมติของพระเถระและรักษารักรณวินัยสืบต่อกันมา

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ เน้นไปที่คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์ และในพระพุทธศาสนา ซึ่งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่อง

พระพรหมนั้นมีอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะกล่าวไว้กว้างๆ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาพอสังเขป ดังนี้

Sankara กล่าวถึง พรหมมัน ไว้ในหนังสือ “Dictionary of Indian Philosophical Concepts” ไว้ว่า

พรหมมันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด เป็นความจริงสูงสุด พรหมมันอยู่นอกเหนือคำพูดที่จะอธิบายและให้คำนิยาม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองเป็นอมตะไม่เปลี่ยนแปลง การพูดถึงพรหมมันให้พอเข้าใจได้บ้าง ก็โดยการปฏิเสธว่า “เนติ เนติ” หรือ “นะ ตัง นานูญัง” (ไม่ใช่สิ่งนั้น แต่ก็ไม่ใช่สิ่งอื่นไปจากสิ่งนั้น) เท่านั้น^๔

ในหนังสือ **The Principal Upanisads** เขียนโดย **S.Radhakrishnan** ได้กล่าวว่า พรหมมัน มาจาก พุฤห ธาตุ (Brh.) แปลว่า เจริญเติบโต, แดกแขนงกว้างออก (to bursh forth)^๕

Jagadiswar sanyal กล่าวถึงพรหมมันไว้ว่า เดิมทีเดิยคำว่าพรหมมันนั้นให้ความหมายถึง การบวงสรวงบูชาอันต์ และต่อมาความหมายก็เปลี่ยนไป และในยุคอุปนิษัตนั้นพรหมมันหมายถึง ความจริงสูงสุด ที่เป็นสาระทั้งมวลของโลก มีความเป็นอมตะ ไม่มีประมาณ เป็นผู้รู้ทุกสรรพสิ่ง มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง^๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่อง เทวดา ไว้ดังนี้

ว่าโดยภาวะพื้นฐาน เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงสุด ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็จะเป็นอริยะมาก่อน ตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่า แต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน จนพูดรวมๆ ไปได้ว่า เป็นระดับสวดติดด้วยกัน^๗

พระมหาสม สุมน กล่าวถึงความหมายของนิพพานจากทรรศนะต่างๆ ไว้ดังนี้

นิพพานในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ไม่ใช่ตัวชีวะหรืออัตมันซึ่งกลับคืนไปอยู่รวมกันกับพรหมัน หรือวิญญาณสากล ไม่ใช่ชีวะอัตมัน กลายเป็นอันหนึ่งอันอันเดียวกับพรหมัน

^๔ B.N.Singh, **Dictionary of Indian Philosophical concepts**, (Varanasi : Naya Sansar Press, 1988), p. 68.

^๕ S.radhakrishnan, **The Principal**, (New Delhi : Harper Collins Publisher, 1997), p. 52.

^๖ Jagadiswar sanyal, **Guide to Indian Philosophy**, (Calcutta : Sribhumipublishing Company, 1991), p. 42.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๖๖.

และไม่ใช้วิญญาณแยกตัวออกจากชั้นทั้ง ๕ आयตนะ ๑๒ แล้วลอยขึ้นไปอยู่ในอากาศเว้งว่างหาขอบเขตมิได้ ดังที่เชื่อถือกันอยู่ในลัทธิฮินดู แต่มันเป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกขทั้งปวง^๘

เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป กล่าวถึงพรหมในหนังสือ “ลัทธิของเพื่อน” ไว้ดังนี้

พรหมณ์มีความเชื่อว่า มีเทพองค์หนึ่งเป็นใหญ่กว่าเทพทั้งหลายเรียกว่าพระเป็นเจ้าหรือพรหม ซึ่งเป็นผู้สร้างสกลโลกหรือเป็นประชาบดี หรือเป็นผู้มีภาวะทิพย์อันหาเขตมิได้ และจะแยกให้เห็นโดยต่างหากไม่ได้ เพราะลักษณะของพระองค์ย่อมมีปรากฏแทรกแซงอยู่ในเทวดามนุษย์และสิ่งทั้งปวงทั่วไป เทวดาอื่นๆ เดิมก็จะเป็น มัจจะ คือผู้ต้องตาย แต่อาศัยบำเพ็ญตบะและกระทำพิธีกรรมบูชา พระเป็นเจ้าจึงประทานความไม่ตายคือ อมร ให้ บรรดาเทวดาต่างๆ ซึ่งเป็นที่นับถือกันมาแต่ครั้งเดิม บางองค์ประชาชนเลื่อมความนับถือมีฐานะด้อยลง แต่บางองค์กลับเฟื่องฟู เช่น รุทระ ซึ่งเดิมเป็นเทพประจำพายุ บัดนี้ แดกแยกออกเป็นสององค์ และขนานชื่อขึ้นใหม่ องค์หนึ่งเรียกชื่อว่า ศิวะ เป็นเทพอยู่เขา และอีกองค์หนึ่งเรียกชื่อว่า วิษณุ อยู่ทะเล^๙

จำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวถึงศาสนาพรหมณ์ ไว้ในหนังสือศาสนาปรัชญาประยุกต์ มีข้อความตอนหนึ่งว่าศาสนาพรหมณ์นั้น เขาถือว่าโลกทั้งหลายหรือบรรดาสิ่งทั้งหลายในโลกนี้จะต้องมีผู้สร้าง ผู้สร้างนี้คือพระพรหม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปรมาตมัน คำว่า ปรมาตมัน ก็คืออาตมันใหญ่ อาตมันที่ยิ่งใหญ่ เป็นเจ้าแห่งอาตมันทั้งหลาย เป็นเจ้าของอิตตาทั้งหลาย เดิมทีเดียวปรมาตมันนี้เป็นจุดศูนย์รวมและเป็นผู้ที่สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาในโลก ปรมาตมันนี้บางครั้งก็เรียกว่าพรหม หรือว่าบางครั้งต่อมาเมื่อความนับถือในเรื่องพระพรหมเสื่อมลงไป พระวิษณุก็ขึ้นมาแทนที่แต่อย่างไรก็ตาม พระพรหมนั้นมีมาก่อน ฉะนั้นเราจึงถือว่าชีวิตนั้นะขึ้นอยู่กัพรหมลิขิต แม้แต่คนในปัจจุบันนี้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ไปเชื่อในเรื่องของพรหมลิขิตอยู่แล้ว แสดงว่าเรื่องพระพุทธศาสนานั้นเรายังไม่เข้าใจกันนัก เราไม่ค่อยทราบกันนักว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร^{๑๐}

สมัคร บุรวาส กล่าวสรุปถึงคัมภีร์อุปนิษัทไว้ในหนังสือ “ปรัชญาพรหมณ์ในสมัยพุทธกาล บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันออก” มีรายละเอียดดังนี้^{๑๑}

^๘ พระมหาสม สุมน, ศึกษาเปรียบเทียบบรรตนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๘๓.

^๙ เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, ลัทธิของเพื่อน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ยูโรปา เพรส จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔.

^{๑๐} จำนงค์ ทองประเสริฐ, ศาสนาปรัชญาประยุกต์, หน้า ๒๘๘-๒๘๙.

^{๑๑} สมัคร บุรวาส, ปรัชญาพรหมณ์ในสมัยพุทธกาล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

โดยสรุปอุปนิษัทสอนว่า “พระเป็นเจ้า พรหมหรือปรมาตมมันเป็นเหตุทางปัญญาและทางอำนาจ บันดาลให้สกลโลกนี้มีขึ้น ดำเนินไป และประลัยไป การสร้างสกลโลกเกิดจากสัญญาเจตนาของพระองค์ พรหมเป็นทั้งเนื้อไขและปัญญาของสกลโลก คือเป็นธรรมชาติและผู้สร้างธรรมชาติ เป็นทั้งผู้วางแผนผังและตัวแผนผังนั่นเอง เป็นทั้งผู้กระทำและสิ่งที่ทำขึ้นนั่นเอง ครั้นถึงเบื้องปลายของสิ่งทั้งปวง ทุกสิ่งก็สลายลงสู่พระองค์ ปรมาตมมันนั้นเป็นหนึ่ง เป็นสิ่งเดียว มีอยู่ เป็นหนึ่งไม่มีสอง เป็นประมวลแห่งสิ่งทั้งหลาย ปรมาตมมันไม่มีส่วนประกอบ ไม่มีเบื้องปลาย ไม่มีที่สุด ปรมาตมมันอยู่พ้นคำอธิบาย เป็นผู้ดูแลสิ่งทั้งปวงเป็นนิจ เป็นวิญญานแห่งสกลโลก เป็นสัจธรรมปัญญา ปรินิพพานความสุข”

“อาตมมันส่วนบุคคลอันแยกมาจากปรมาตมมันนั้น เป็นจุจประกายไฟอันนับจำนวนมิถ้วน พุ่งออกมาจากกองเพลิงที่กำลังโชติช่วง อาตมมันยอมคืนไปสู่ปรมาตมมันด้วยเป็นเนื้อเดียวกัน อาตมมันซึ่งควบคุมร่างกายและอวัยวะต่างๆ นั้น ไม่รู้เกิด ไม่รู้ดับ เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อทิพย์ ฉะนั้น จึงไม่มีเบื้องปลาย ไม่เสื่อมสูญ ทรงปัญญาว่องไว และเป็นสัจจะ อาตมมันมีปรมาตมมันควบคุม แต่กรรมที่อาตมมันทำไม่ได้อาศัยเนื้อแท้ แต่อาศัยอวัยวะต่างๆ อาตมมันไม่อิสระ ประกอบกรรมตามลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยปรมาตมมันบังคับให้ทำ อาตมมันจึงกระทำความผิดในขณะนี้ตามที่เจตนาไว้ในขณะก่อน อาตมมันมีนิสัยสันดานที่จะทำดีหรือทำชั่วมาแต่เดิม คือกระทำความผิดตามที่ถูกบังคับหรือที่มีห้ามไว้ไม่ให้ทำ อาตมมันจึงกระทำกุศลหรืออกุศลกรรมตามที่ถูกบังคับ ดังนี้ จึงรับผลตามกรรมที่ทำไว้ แต่พระเป็นเจ้าก็หาได้กำหนดให้อาตมมันทำชั่วไม่ ย่อมเป็นอย่างนั้นเองตั้งแต่เบื้องต้นอันไม่มีที่สุดแล้ว รูปธรรมทั้งหลายในชาติก่อนๆ ที่สืบต่อกันเป็นลำดับๆ มากิติ กับนิสัยสันดานที่รูปสำแดงให้ปรากฏก็ดี ย่อมหาที่สุดมิได้”

“อาตมมันถูกหุ้มไว้เหมือนอยู่ในเปลือก เมื่อตาย อาตมมันก็ออกจากโครงสกลสรีระนี้ไปโดยสิ้นเชิง และเพื่อสืบชาติต่อไป อาตมมันก็ไปสู่โลกอื่นเพื่อรับกุศลและอกุศลกรรมวิบากที่นั้น อาตมมันยอมท่องเที่ยวไปในภูมิเบื้องต่ำและเบื้องสูงด้วยเหตุนี้ แต่ปราชญ์ผู้พ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวง ยังไปสู่ภูมิที่สูงกว่านั้น คือ พรหมโลก แต่หากว่าปราชญ์ผู้นั้นบรรลุนิพพานชั้นสมบุรณ์ ก็ถึงซึ่งพรหมนิรวาณและโมกษะในเบื้องสุด อันได้แก่ บรมสุข และความสงบเป็นนิจ”

นายวิชาญณรงค์ กล่าวถึงพรหมในหนังสือ “ปรัชญาอินเดียสมัยโบราณ” ไว้ว่า

พรหมคือผู้สร้าง ผู้หล่อเลี้ยงดำรงรักษา และผู้ทำให้โลกนี้ประลัยไป พรหมเป็นผู้สร้างสกลโลกที่มีอำนาจยิ่ง และเป็นผู้ประสาทพระเวท อันเป็นปัญญาสูงสุดแก่โลก เป็นต้นเหตุของสกลโลกอันทรงอำนาจ ทรงปัญญาสูงสุดและมีความรู้ลึกซึ้งนักคิดนี้ ย่อมจำเป็นอยู่เองที่จะพึงมีความสุข พระองค์คือบุรุษผู้มีสิทธิของรุ่งเรือง ดังที่เห็นได้ในดวงอาทิตย์และดวงตาของมนุษย์ พระองค์คืออากาศธาตุซึ่งให้กำเนิดสิ่งทั้งปวง และซึ่งสิ่งทั้งปวงประลัยลงเป็นธาตุนั้น พระองค์คือปรางค์ซึ่งให้กำเนิดสิ่งทั้งปวง และซึ่งสัตว์โลกทั้งปวงประลัยลงเป็นสิ่งนั้น พระองค์คือแสงที่ทออยู่บนสวรรค์และทุกหนทุกแห่ง ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง และทออยู่ในที่ทั้งปวง ตลอดโลกนี้กับในกายมนุษย์ด้วย พระองค์คือปรางค์และอาตมมันที่ทรงปัญญา เทียงแท้ เป็นอมฤต และมีความสุข

พรหมเป็นสิ่งเที่ยงแท้ เป็นผู้แทรกซึมสิ่งทั้งปวงและทรงคุณปัญญาอย่างยิ่ง พระองค์ทรงพอพระทัยอยู่เป็นนิจ บริสุทธิ์อยู่เป็นนิจ มีปรีชาญาณสูงยิ่ง และเป็นอิสระ พระองค์คือชาวปัญญาและโสมนัส

พรหมคือพระเป็นเจ้าสูงสุด เป็นสิ่งที่เลิศสุดด้วยประการทั้งปวง และแทรกซึมกายของคนเราแต่ละคน พระองค์ทรงสถิตอยู่ในส่วนลึกที่สุดของสิ่งทั้งปวง พระองค์ทรงครอบงำและควบคุมสกลโลกให้ดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบด้วย^{๑๒}

สุมาลี มหณรงค์ชัย กล่าวถึงพรหมันในหนังสือ “ฮินดูพุทธจุดยืนที่แตกต่าง” ไว้ดังนี้ พระเวทซึ่งเป็นแหล่งของความรู้และเป็น “ศรุตี” คือเป็นพระวจนะของพระเจ้าโดยตรงนั้น แท้จริงก็เป็นสิ่งที่เกิดมาจากพรหมัน ออกมากับลมหายใจของพรหมัน ดังนั้นความรู้ที่แท้จริงคือความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับพรหมัน พรหมันมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ อาทิ ปรมาตมัน อาตมัน ปรมาพรหม หรืออันติมัสจะ ไม่ว่าจะเรียกอย่างไร พรหมันคือความจริงอมตะที่ช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ ความสำคัญของพรหมันที่มีเหนือพระเวทนั้นสรุปออกมาด้วยประโยคที่ว่า ผู้ที่รู้จักพระเวทดีที่สุดก็ยังไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ ถ้าเขาไม่รู้จักพรหมัน ตรงข้ามหากรู้จักพรหมันแต่ไม่รู้พระเวทเลย กลับสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้^{๑๓}

พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก” ซึ่งผลการศึกษาพบว่าคัมภีร์อุปนิษัทอธิบายพรหมเป็น ๒ ชนิด คือ พรหมที่เป็นนปุงสกลิงค์ (ไม่ใช่เพศชายเพศหญิง) และพรหมที่เป็นสตรีลิงค์ (เพศหญิง) พรหมชนิดแรกใช้แสดงแทนความจริงสูงสุดหรืออันติมัสจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถที่จะอธิบายถึงได้ด้วยคำพูด เป็นสิ่งที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวไม่มีสอง พรหมชนิดนี้จะสามารถอธิบายได้ในลักษณะปฏิเสธเท่านั้น เช่น มันไม่ใช่สิ่งนี้มันไม่ใช่สิ่งนี้ ส่วนพรหมชนิดที่สองนั้นใช้แสดงแทนพระเจ้าสูงสุด ผู้เป็นผู้สร้าง ผู้ดำรงรักษาและผู้ทำลายโลก เรียกว่าสคฺจนพรหมัน ซึ่งมีคุณสมบัติที่พิเศษต่าง ๆ เช่น เป็นสรววิภู เป็นสรววิฑูและมีศักดานุภาพในการสร้าง พิทักษ์และทำลาย เป็นต้น

พรหมในพระสุตตันตปิฎกเป็นเพียงเทวดาที่อาศัยอยู่ในสวรรค์ เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งที่มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย มีอายุยืน รวมทั้งมีร่างกายงดงามและแข็งแรง การที่บุคคลจะเป็นพรหมได้นั้นจะต้องได้บรรลุตามหลักของพระพุทธศาสนา

อาตมัน ซึ่งก็คือ พรหมัน ตามหลักของคัมภีร์อุปนิษัทนั้น ก็แตกต่างจากอัตตาหรืออาตมันตามหลักของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เพราะอาตมันมีสภาวะเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ ไม่มีการ

^{๑๒} รศ.นงเยาว์ ชาญณรงค์, ปรัชญาอินเดียสมัยโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๒.

^{๑๓} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ฮินดู-พุทธจุดยืนที่แตกต่าง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑.

เปลี่ยนแปลง ปราศจากความโศกเศร้า เป็นต้น แต่อัตตาไม่มีสภาวะหรือคุณสมบัติเช่นนั้นซึ่งในพระสูตรตันตปิฎกสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ใต้อำนาจของความเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลาย ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ เป็นต้น

ความคล้ายคลึงกันระหว่างแนวคิดทั้งสอง คือ การจำแนกพรหมออกเป็นบุคคลาธิฐาน และธรรมาธิฐาน สภาวะที่แท้จริงสูงสุดของพรหมในคัมภีร์อุปนิษัทนั้นคล้ายคลึงกับพระนิพพานในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก และคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องธรรมนิยาม ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริงอยู่เสมอ^{๑๔}

พระชาติชาย ชาทิวุฒ (สุขเอก) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู” ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ในปรัชญาฮินดูได้พบแนวคิดที่สำคัญดังนี้ (๑) พรหมันหรือพระพรหมเป็นสัจธรรมสูงสุดไม่มีรูป แต่เมื่อจะสร้างโลกก็สำแดงเป็น ๓ รูป ที่เรียกว่า ตรีมูรติ คือ พระพรหมผู้สร้าง พระวิษณุหรือนารายณ์ผู้รักษา และพระอิศวร ผู้ทำลาย (๒) มีกฎธรรมชาติ เรียกว่า ฤตะ ทำหน้าที่ควบคุมความเป็นระเบียบของโลก ทำให้ปรากฏธรรมชาติต่างๆ มีขึ้นและเสื่อมสลายไปอย่างมีระเบียบ ทำให้มนุษย์ สัตว์ และพืชอุบัติขึ้น และดับไปในลักษณะเป็นระเบียบ มีเหตุผลและรักษาดุลยภาพของโลกไว้ แต่กฎนี้เป็นเพียงกฎธรรมชาติ ไม่มีพุทธิปัญญาที่ประกอบด้วยเหตุผลรู้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ จึงต้องมีเทพสูงสุดเป็นผู้บันดาลและควบคุมอยู่ (๓) คัมภีร์พระเวท เป็นแหล่งความรู้ที่ถูกต้อง เที่ยงแท้แน่นอน ไม่แปรผัน เป็นอื่นไม่ว่าในกาลเทศะใดๆ เพราะพระเวท คือสัจธรรมที่เปิดเผยตัวเองให้ปรากฏแก่ฤาษีผู้มีฌาน และท่านก็ได้นำออกเปิดเผยแก่ผู้อื่นตามที่เห็นได้รู้โดยไม่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงใดๆ ทั้งสิ้น คัมภีร์พระเวทจึงเป็นศรุต คือ ที่ฤาษีได้สดับมาเองด้วยปัญญาที่รู้แจ้ง ไม่ใช่ผลงานของมนุษย์และของเทพ และเชื่อว่าเป็นอมตะ นิยตธรรม และเป็นปรารถนาหรือลมหายใจของพระพรหม อยู่เหนือปัญญาชั้นเหตุผลของมนุษย์ (๔) เชื่อว่าเทพทั้งหลายในสมัยพรหมณ์นั้นที่แท้เป็นเพียงชื่อที่บ่งบอกหน้าที่ของเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียว คือ พรหมหรือพรหมัน ซึ่งมีลักษณะเป็นวิญญาณอมตะ เป็นสมัยภู กล่าวคือเกิดเอง เป็นเอง ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลายเป็นองค์สมบูรณ์ เป็นบุคลิกพรหม อนุพรหมเป็นปรมาตมัน วิญญาณหรืออาตมันในมนุษย์ เราแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของพรหมณ์นี้เอง (๕) อาตมันหรืออัตตาที่แท้ของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของพรหมณ์ จึงมีสภาพเป็นอมตะอย่างเดียวกับพรหมณ์ แต่ที่ต้องมีทุกข์ คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะไม่รู้แจ้งความจริง อาตมันจึงออกจากร่างเก่าไปเกิดในร่างใหม่เรื่อยไปจนกว่าจะรู้แจ้งตน เมื่อรู้แจ้งตนก็จะดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เพราะการรู้แจ้งตนทำให้บรรลุมฤกษะ คือกลับเข้าร่วมเป็นหนึ่งกับปรมาตมัน ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก (๖) วิธีการปฏิบัติให้เข้าถึงพรหม

^{๑๔} พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาสันสกฤต), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐).

มันตามหลักชฎาณโยคะ คือการบำเพ็ญสมาธิเพื่อให้เกิดญาณ หรือความรู้แจ้งตน หมายถึง รู้แจ้งสภาพอันแท้จริงของอาตมัน^{๑๕}

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” จากผลการศึกษาพบว่า เทวดา เป็นคำที่ใช้เรียกชาวสวรรค์ ซึ่งเป็นภพภูมิของผู้ที่เคยสร้างคุณความดีเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทั้งเทวดาและมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกันด้วยหลักกรรม คือหลักของกรรมที่จำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่าง ๆ กัน คือ ทรมานหรือประณิต โดยถือเอามนุษย์ภูมิเป็นเกณฑ์หรือเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำสัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ สวรรค์มีมากขึ้นด้วยกันตามระดับคุณธรรมของผู้บำเพ็ญกุศลธรรม แต่เทวดาก็เป็นปุถุชนเช่นเดียวกันกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในทางพฤติกรรม จึงเป็นไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา ด้วยการวางท่าทีแห่งเมตตา มีไมตรีจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตรเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

จากพฤติกรรมที่สืบเนื่องกันระหว่างมนุษย์กับเทวดา หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นถึงหลักธรรมของมนุษย์ในการชักนำสรรพสัตว์ให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท ด้วยการดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องควบคุม ไม่พลั้งเผลอ ไม่ประพฤติในทางเสื่อม ประกอบคุณงามความดี และบำเพ็ญบุญกุศลทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้มนุษย์เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนั้น ภูมิจึงเกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันและกันแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย สำหรับผู้ที่สิ้นอาสวกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระอรหันตชินาสพ จึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ไม่ได้บรรลุสภาวะเช่นนั้น ถือว่าเป็นปุถุชน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๖}

ชนาภัทร์ วงศ์โรจนภรณ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์อิทธิพลของคำสอนเรื่องพรหม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย” จากการวิจัยพบว่า พรหมมีปรากฏอยู่ทั้งในศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพระพุทธศาสนา มีความหมายเดียวกันที่แสดงถึงความเป็นเลิศ บริสุทธิ์ ประเสริฐ สูงสุด เป็นใหญ่ แต่แตกต่างกันในการตีความหมายของพรหมเพื่อสนับสนุนแนวคิดของแต่ละศาสนา พรหมในศาสนาพราหมณ์ เป็นพระเจ้าสร้างโลก มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย ได้รับการอธิบายในรูปของบุคลาธิษฐานพรหม เป็นพรหมที่มีรูปเป็นตัว

^{๑๕} พระชาติชาย ชาติจุฑาโฒ (สุขเอก), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๖} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

บุคคล (Personal God) เป็นสรรพวิญ มีเพศเป็นชาย มีครอบครัว และธรรมาธิษฐานพรหม เป็นพรหมในรูปของธรรมกาย คือ วิญญาณสูงสุด ชาวฮินดูมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนที่แตกออกจากพรหม และการเกิดเป็นทุกข์ วิธีดับทุกข์ก็ด้วยการศึกษาพรหมวิทยาและการประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการบำเพ็ญตบะเพื่อกลับคืนสู่แหล่งเดิม หรือการเข้าถึงพรหม

พรหมในพระพุทธศาสนาเป็นบุคลาธิษฐานพรหม คือ เป็นเทวดาชั้นสูง และเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมสูงยิ่ง รวมทั้งเป็นธรรมาธิษฐานพรหมคือ การยกเอาธรรมมาแสดงเป็นพรหมหรือเป็นปฏิปทาไปสู่ความเป็นพรหม ทั้งนี้พรหมมีบทบาทและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งพุทธกาล โดยพรหมได้ทำหน้าที่ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้แสดงธรรมที่ตรัสรู้ ซึ่งบทบาทต่าง ๆ ของพรหมนั้นได้แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของพรหม และยังมีบทบาทสำคัญคือ ช่วยส่งเสริมให้พระโพธิสัตว์ตั้งสัจจอธิษฐานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก นอกจากนี้พรหมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระพุทธเจ้าในฐานะที่พระพุทธองค์เคยเกิดเป็นพรหมหลายครั้ง และสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยอ้อม คือ ทรงมีเพื่อนหรือบริวารที่เกิดเป็นพรหม^{๑๗}

อภิวรรณ ต้นสุวรรณโสภณ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เปรียบเทียบญาณในปรัชญาฮินเดียน ๖ สำนัก กับพุทธปรัชญาเถรวาท” จากผลการศึกษาพบว่า ญาณในปรัชญาฮินเดียน ๖ สำนัก อันได้แก่ สำนักนยาสะ ไวเชษิกะ สังขยะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ การเข้าถึงญาณคือการเข้าใจถึงอัตตาหรือชีวาตมันหรือปุรุชะ และสิ่งสูงสุดอันได้แก่ ปรมาตมันหรือพรหมัน รู้การทำชีวาตมัน หรือปุรุชะ ให้บริสุทธิ์ เป็นอิสระ เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ญาณในปรัชญาฮินเดียน ๖ สำนัก ให้ความสำคัญกับพระเวทว่าเป็นคัมภีร์สูงสุด การศึกษาพระเวทเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้และเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดญาณ ซึ่งทั้ง ๖ สำนักยังเชื่อว่า การปฏิบัติตามอษฎางโยคะ หรือหลักแห่งโยคะ ๘ ประการ จะทำให้เข้าถึงสมาธิภาวนา อันเป็นส่วนสำคัญของการเกิดปัญญาญาณ อันจะทำให้ชีวาตมัน หรืออัตตา หรือปุรุชะ เป็นอิสระ บริสุทธิ์ สู่ภาวะแห่งโมกษะ แดนแห่งความสุขอันนิรันดร์

สำหรับญาณในพุทธปรัชญาเถรวาท ญาณ คือ การรู้แจ้งในความจริงของชีวิตที่เรียกว่า อริยสัจ มี ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค อันนำไปสู่ญาณ ๓ ได้แก่ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ การรู้แจ้งญาณทั้ง ๓ ในอริยสัจ ๔ เกิดเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะอันได้แก่ รอบที่ ๑ ทุกขสัจจญาณ สมุทัยสัจจญาณ นิโรธสัจจญาณ มรรคสัจจญาณ รอบที่ ๒

^{๑๗} ชนาภัทร์ วงศ์โรจนภรณ์ “ การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของคำสอนเรื่องพรหมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้าบทคัดย่อ.

กิจจานุณในทุกข์ กิจจานุณในสมุทัย กิจจานุณในนิโรธ กิจจานุณในมรรค และรอบที่ ๓ กตญาณในทุกข์ กตญาณในสมุทัย กตญาณในนิโรธ กตญาณในมรรค การรู้แจ้งในญาณทั้ง ๓ นำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป และการทำญาณให้เกิดขึ้นก็ด้วยการดำเนินตามมรรคมืองค์ ๘ และการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เจริญสติปัฏฐาน ๔ มี กาย เวทนา จิต และธรรม^{๑๔}

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Reserch) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ กำหนดกรอบในการวิจัย

- เน้นการศึกษาวิจัยโดยการกำหนดกรอบวิจัยจากวัตถุประสงค์ โดยมุ่งเพื่อศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของพระพรหมในศาสนาพราหมณ์ พัฒนาการของความเชื่อคุณลักษณะของพรหม ประเภทของพรหม และการปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหมในศาสนาพราหมณ์ และศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในพระพุทธศาสนา พัฒนาการด้านความเชื่อคุณลักษณะของพรหม ประเภทของพรหม การปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหมในพระพุทธศาสนา และศึกษาวิเคราะห์พระพรหมตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒ ขั้รวบรวมข้อมูล

- เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพรหม เช่น พระไตรปิฎก (ฉบับภาษาไทย) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ อรรถกถาและหนังสืออื่น ๆ

๑.๖.๓ ขั้วิเคราะห์ข้อมูล

- โดยนำผลการศึกษามาวิเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลทางทฤษฎีด้วยหลักการทางเหตุผลเพื่อให้มีความชัดเจน และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

^{๑๔} อภิชาตธรรม ตันสุวรรณโสภณ, “การวิเคราะห์เปรียบเทียบญาณในปรัชญาอินเดีย ๖ สำนักกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๑.๖.๔ ชั้นเรียบเรียงข้อมูล เขียน และสรุป

- ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้าและวิเคราะห์ จากนั้นนำมาเขียนรายงาน พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงความเป็นมา ความหมาย พัฒนาการของความเชื่อ คุณลักษณะ และประเภทของพรหม และการปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหมของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้เข้าใจพระพรหมตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

กรอบแนวคิดในการวิจัย
(CONCEPTUAL FRAMEWORK)

